

CEYLAN NUR AKGÜN • **Annelik**

CEYLAN NUR AKGÜN 1997 yılında Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi Kültürel Antropoloji yüksek lisansını ve The Academy of Cognitive Therapy'de Psikoterapi yüksek lisansını, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde ise doktorasını bitirdi. Mezuniyetinin ardından klinisyen olarak çalışmaya başladı. Evli ve Mehmet'in annesidir.

İletişim Yayınları 3486 • Araştırma-İnceleme Dizisi 593

ISBN-13: 978-975-05-3754-7

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDİTÖR Melike Işık Durmaz

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ece Ziya

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEYLAN NUR AKGÜN

Annelik

Gerilimler, Mücadeleler,
Uzlaşmalar

*Fedakâr ve emektâr iki kadına;
Neşe Alver ve Ayşe Akgün'ün
kıymetli hatıralarına adanmıştır...*

İÇİNDEKİLER

Giriş	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
ANNELİĞE TARİHSEL BİR BAKIŞ	17
Neolitik öncesi ve anaerkil döneme dair teoriler	18
<i>Feminist teorinin bakış açısından anaerkillik</i>	24
<i>Neolitik döneme geçiş</i>	26
<i>Üremede erkeğin rolünün keşfi ve ana tanrıça kültü</i>	28
Klasik patriyarkanın kökleri	33
<i>Klasik patriyarka ve annelik</i>	40
Modern patriyarkada annelik	43
<i>Yeni annelik: Orta sınıf ideolojisinin yükselişi</i>	50
<i>Annenin yüzyılı: Doğacı söylem ve anne sevgisi</i>	51
<i>Yuvaya dönüşen ev ve keyifli özel hayatlar</i>	53
<i>İşçi sınıfı anneleri</i>	55
<i>Bilimsel annelik: Şeylerin düzeninde devrim</i>	58
Paradigma değişimi: Neoliberal dönem	64
<i>Yeni isimlendirmeler, modeller ve kavramlar</i>	65
<i>Anneliğin uzmanlaşması</i>	77
<i>Kırılğan çocukluk</i>	82

İKİNCİ BÖLÜM

ANNELİK KİMLİKLERİ	89
Kadınlık, annelik, öznellik	89
“Önce anneyim”	93
Çocukla özdeşleşme	105
Aşırı sorumlulukların bedeli	113
Fedakârlık ve yükleri	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANTİKLEŞEN BAKIM EMEĞİ	145
Anne içgüdü: “Anneler bilir!”	145
Anne olmak: Türlü türlü emekler	163
<i>Bakım emeği ve yeniden üretim emeği</i>	164
<i>Kadınların gözlerinden kaçmayanlar: Ev işleri ve çocuk bakımı</i>	168
<i>Boş zaman meselesi</i>	178

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYGILI ANNELER VE SUÇLULUK DUYGUSU	189
Suçluluk bir pranga	190
Bitmeyen bir kaygı döngüsü	205
SONUÇ	221
KAYNAKÇA	233

Giriş

Anne olmak, kadınların hayatında kurucu deneyimlerden biri olmakla birlikte günümüzde annelik kadın olmanın en asli özelliği haline geldi. “Yoğun annelik”,¹ “adanmış annelik” gibi yeni ifadeler anneliğin tanımında bir fark yarattı. Anne kavramına dair norm ve kalıplar aslen muhafazakâr olsa da gündelik yaşamda bu norm ve kalıpların dayattığı çerçevelerin esnetildiğini, değiştirildiğini, hatta kırıldığını görüyoruz.

Anne olmaya ilişkin söylemler, genel olarak kadın bedeninin ve duygularının denetimine, kadın emeğinin sömürüsüne hizmet ediyor ve bu haliyle özgürleşmeden çok güçsüzlüğe işaret ediyor. Ancak gündelik hayatta anne kimliğinin güçlendirici ve mücadeleci bir yanı da bulunuyor. Çalışmamda annelik deneyimini yapı-özne ilişkisi içinde değerlendirmeye; kadim, doğal, verili ve biyolojik gibi görünen annelik rolünün ve bu deneyime bağlı olarak oluşan düşünce ve duyguların toplumla, kültürle, kısacası genel bir sistemle ilişkisini kurmaya ça-

---

1 Süper anne ya da yoğun anne olarak çevirisini yapabileceğimiz *intensive motherhood* kavramı, ev dışında çalışan kadın rolünden ev içindeki dikkatli anne ya da güçlü ev kadını rollerine kolayca geçiş yapabilen, tüm bu alanların her birini, diğerlerini ihmal etmeden gerçekleştirebilen kadını ifade eder (S. Hays, *The Cultural Contradictions of Motherhood*, Yale University Press, New Haven, Londra, 1996).

lıştım. Anneliğe yapılan duygusal yatırımları ve bu kimlikle bağlantılı olarak idealize edilen değerleri, gündelik hayatın sıradan bir faaliyeti gibi görünen bakım işlerini, rutin olarak yapılan “annelik uğraşlarını” değerlendirmek istedim. Küçük bir evren içindeki annelik deneyiminin barındırdığı değerlerden, alışkanlıklardan, inançlardan, duygulardan ve önyargılardan yola çıkarak, toplumsal ve kültürel evrenle temas kurmayı amaçladım. Mesleğim gereği her gün konuştuğum annelerin anlattıklarını dinlerken gözüme takılan bazı çelişkiler beni bu çalışmayı yapmaya itti ve yönümü belirledi. Bu çelişkilerden ilki şuydu: Anneler, gebeliklerini öğrendikleri andan itibaren, benliklerini saran bir suçluluk ya da yetersizlik duygusundan bahsediyorlar ve hep endişe, evham gibi duygularla yüklüler. Bunun nedeni ne olabilir? Bu soruya bağlı olarak aklımı karıştıran ikinci mesele ise, olumlu duyguların eşlik etmesi beklenen bu deneyimin nasıl olup da içinde bu kadar çok olumsuz duygu barındırmaya açık hale gelebildiği oldu. Annelik tarihsel süreçte de hep böyle mi algılanmıştı? Eğer değilse, nasıl bu hale geldi? Üçüncü mesele ise, annelerin hem kendileri hem de eşleri tarafından daha “gergin”, “sinirli”, “duygusal” ve “fevri” olarak nitelendirildikleri yönünde oluşan bir intibam üzerine gelişti. “Gergin ve kaygılı anne” modelini bir problem haline getiren tespitim ise şu oldu: Çocuğun, doğduğu andan itibaren yetiştirme süreci her iki ebeveynin sorumluluğundadır. Bir çocuk yetiştirmenin tüm güzel yanlarının yanında ebeveynin hayatına yüklediği yeni sorumluluklar, ekonomik zorluklar, zihinsel ve bedensel yıpranma da söz konusudur. Bu yıpranmanın anne ve babaların hayatına adaletli yansımadağı aşikâr. Kadının öznelliğinde radikal değişimlere neden olan anne kimliği içine dahil olan rol ve sorumluluklar giderek artıyor. İdealize edilen ve deneyimlenen annelik arasındaki fark açıldıkça, anne olmak yıpratıcı ve baskılayıcı bir hal alıyor ve bu durum, yetersizlik, kaygı ve suçluluk duygularını beraberinde getiriyor. Ayrıca kadınların kendi anneliklerini değerlendirmelerinde, anneliğin toplumsal yönü ve “makbul anne” söylemi bir baskı unsuru olarak ortaya çıkıyor. İktidarların izledikleri biyopolitika, yani

erkin beden üzerindeki çeşitli denetim kurma biçimleri, neoliberal piyasa değerleri, bireyci ve rekabetçi toplumsal yapı, muhafazakâr eğilimler, “makbul anne” söyleminin temel bileşenleri olarak karşımızda duruyor. Bu durumda, anne kimliği kadının öznelliği açısından nasıl bir yere sahip? Anne kimliğine eklenen şefkatlilik, cefakârlık, fedakârlık gibi niteliklerin ürettiği duygular nelerdir? Üretilen duyguların kültürel-politik dinamikleri nelerdir? Kadınların anlatıları üzerinden, annelik rollerinin dönüşümü hakkında bir yorum yapılabilir mi? İdeal annelik ile hakikatte yaşanan arasında nasıl bir mesafe tarif edilebilir? Kadınların idealize ettikleri ile gerçekte yaşadıkları arasındaki çelişkiler nelerdir? İdeal kadın imajının oluşturulmasında annelik ve anneliğin sunumu nasıl bir yer kaplıyor ve nasıl bir ideal annelik söylemi ortaya çıkıyor?

Bu sorulardan yola çıkarak çalışmaya başlasam da, öncelikli olarak beni ilgilendiren, gördüğüm kadınların bana anlattıkları oldu. Doğrudan bu deneyimi yaşayanların anlatıları üzerinden, anne olmakla birlikte gelen güçlü duyguları değerlendirip, sosyal ve kültürel olan ile kadınların duyguları arasında bir köprü kurma arayışı içine girdim.

Kadınların gündelik hayatının bir parçası olan annelik durumu, biyolojik ya da içgüdüsel yanımız ile toplumsallığın, kültür ile doğanın sınırlarının kesiştiği bir yerde konumlandığı için, feminizm açısından önemli bir tartışma oluşturuyor. Toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde oluşan ezme ve ezilme biçimleri kadınların gündelik hayatlarındaki pratiklerde açık biçimde görülüyor.² Deneyim önemlidir, çünkü içinde yaşadığımız dünya hiç durmaksızın devam eden insan eylemleri aracılığıyla inşa edilir. Bilginin kaynağı deneyimdir ve özellikle kadınların deneyiminin kuramsallaştırılması, erkekler tarafından yazılan bir tarihe karşı epistemolojik bir tavır alıştır aynı zamanda.³ O halde, kendi gerçekliklerinin ve sosyal dünyalarının içinde,

2 D.E. Smith, *The everyday world as problematic: A feminist sociology*, University of Toronto Press, Toronto, 1987.

3 J. Stacey, “Can There Be A Feminist Ethnography?”, *Women’s Studies International Forum*, cilt 1, sayı 1, 1988, s. 21-27.

bilen ve bilinçli özneler olarak kadınların sesini aktarmak, genelgeçer varsayımlara karşı durabilmek açısından önemlidir. Feminizm için hep netameli bir mesele olan anneliğe dair bu çalışma, her şeyden önce “bir deneyim anlatısı”dır. Araştırma, suskun ve derinden yaşanan annelik deneyimi hakkında kadınları birer özne olarak konuşturmaya, onların sözlerini kayda geçirip kıymetlendirmeye ve aynı zamanda kadınların özdüşünümselliğini tetikleyerek kendi cevaplarını üretken kılmalarını arzu eden bir tarihsel kayıt olarak düşünülebilir.

Çalışmada feminist bir yöntem kullandım. Bu yöntem, eril bakış açısıyla kurulan epistemolojiye karşı, kadın deneyimine yaslanarak güvenilir ve geçerli bir bilgi üretmeyi amaçlar; fen bilimlerinin ve sosyal bilimlerin katı pozitivist yaklaşımına mesafeli durur.⁴ Yerleşik bilimsel bilginin Batı'nın ayrıcalıklı sınıfları olan beyaz, orta sınıf erkeklerin tahakkümü altında, ataerkil güç ilişkileri içinde olduğu, feminist araştırmalarca kabul gören bir olgudur. Geçerli, güvenilir ve tarafsızlık iddiasıyla sunulan bu bilgi, eril bakış açısıyla üretilmiştir, yani hiç de iddia ettiği gibi tarafsız bir bilgi türü değildir. Bu doğrultuda, feminist yöntem erkek egemen epistemolojinin geçerliğini ve güvenilirliğini sorgular, bilginin eşitlikçi şekilde üretilmesi için çareler arar. Akademi, tarih boyunca kadınları dışarıda bıraktı, kadın deneyimini ve kadınların koşullarını görmezden geldi. Feminist yöntem ise kendi deneyimlerinin bilgisini üretme fırsatı bulamayan, deneyimleri değersizleştirilen kadınlara yer açtı. Kadın bakış açısından özel ve kişisel alanın bizzat içinden üretilen *epistemeyi* değerli kıldı. Tarihsel olarak pozitivist yöntemin bilimsellik sınırı dışına çıkardığı deneyim ve duyguları, bilgiyi üretmek için makbul kaynaklar haline getirdi. Feminist yöntem, öznelliği ve nesnelliği, birbirini dışlayan iki kategori olarak görmez. Aksine, öznelliği gerçekliğin üretiminde geçerli bir kaynak olarak kabul eder.

Feminist epistemoloji üretiminde bilinçli tarafhlık, aşağıdan bakış, aktif katılım, feminist araştırmanın kadın mücadelesi-

4 S. Harding, *Feminism and Methodology*, Social Science Issues, Bloomington ve Indianapolis U.P, 1995.

nin bir parçası olması, araştırma sürecinin hem araştıran hem de araştırmaya konu olan bireyler için bir bilinçlenme süreci olması ilkeleri elzemdir.⁵ Aslolan, görülmeyen ve sesi duyulmayanı açığa çıkarmak; marjinal kabul edilenleri, sessizleştirilenleri, görmezden gelinenleri, konuşan, görünen ve eyleyen özneler olarak kamusal alana çağırmasıdır.⁶ Feminist epistemoloji, kadınları “bilen özneler” olarak kabul eder, onlara deneyimlerini anlatmaları, anlamlandırmaları ve güç ilişkilerini dönüştürmeleri için alan açar.⁷ Feminist epistemolojik duruş aynı zamanda Marksist teoriyi referans alır. Marksizmin, kuramını ezilen sınıfların bakış açısından kurması ve burjuva/proletarya çelişmesine işaret etmesi gibi, feminist epistemoloji de kapitalist patriyarka ittifakının kadınları ezilen sınıf haline dönüştürmesi olgusu üzerinden kavramlarını oluşturmuştur.⁸ İktidar/tahakküm ilişkilerini güçsüzlerden yana saf alarak açığa çıkarır, ezilenlerin tahakküme karşı mücadelesi için epistemolojik alan açar. Elbette kadınlar tek ve homojen bir sınıf değildir, farklı kesimlerden kadınların ezilme biçimleri de farklıdır. Hatta kadınlar da kendi içlerinde iktidar ve tahakküm ilişkisi kurmaktan azade değildir. Yine de feminist epistemoloji, kadın deneyimlerinin çeşitliliği içinde ortaklaşan bağlar olduğunu savunur ve kurulan ortaklıklar üzerinden bilgi üretilebileceğini iddia eder. Burada bilgi üretiminin asli kaynağı kadın deneyimi, yani kadınların gündelik hayat içinde yapıp ettikleridir. Feminist epistemoloji bu pratikleri bilgiye çevirerek onları ku-

---

5 M. Mies, *Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru, Kadın Araştırmalarında Yöntem*, yay. haz. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2000.

6 C. Ramazanoglu ve J. Holland, *Feminist Methodology: Challenges and Choices*, Sage, Londra, 2002.

7 K.F. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2005; J.W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, Sage, Londra, 2007; B. Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul, (4. baskı) 2015.

8 N.C.M. Hartsoc, “The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism”, ed. S. Harding ve M.B. Hintikka, *Discovering Reality*, Reidel Publishing Company, 1983, s. 283-310.

ramsallaştırır. Bir başka deyişle, pratikle teoriyi, yapıyla özneyi, özel olanla kamusal olanı birbirine teğeller.

Feminist bilgi kuramından güç alan bir araştırmanın ezilenlerin, görünmeyenlerin, sesi çıkmayanların tarafında olması beklenir, ki bu da bizi kadınların anlatılarına getirir. Çünkü kadınları ya da tarihte diğer ezilenleri görünür kılmak, öncelikle kadınların kendi kolektif tarihlerine sahip çıkmalarıyla başlayacaktır.⁹ Gündelikteki gerçekliği yakalamak için sözlü tarih, derinlemesine mülakat gibi katılımcı ve interaktif bir çalışma kullanmanın pek çok avantajı vardır. Kişilerin tanıklıkları sayesinde tarihle girdikleri etkileşimler, özyaşam öyküleri görünürleşir.

Bu çalışmada feminist yöntemin önemli bir etik meselesi olan ve feminizmin öznesi olan kadınlar arasındaki farklılıkların tanınmasını bir norm haline getiren kesişimsellik ilkesi¹⁰ temel bir değer olarak yer aldı. Bu kavram, tahakküm karşısında öznelerin birbiriyle benzer şekilde konumlanmadığını, onların asıl olarak iç içe geçen farklı baskıların kesişiminde ortaklaştığını ifade eder.¹¹ Kadınların birbirlerinden farklı konumlarda olmaları, onların deneyimleri üzerinde etkilidir. Özneyi, tüm bu güç vektörlerinin oluşturduğu bir matrisin içinde kavramaya çalışmak, onu karmaşık ve çokboyutlu, birbirlerinden farklı iktidar ilişkilerinin bazen birleştiği, bazen çelişip çarpıştığı bir söylem alanı içinde ele almak gerekir. Bu çalışma kapsamında kesişimsellik ilkesini dikkate aldığım en önemli nokta, tekboyutlu bir annelik kimliği tahayyül etmemek oldu. Annelerin kendi aralarındaki rekabeti, birbirleriyle çelişmelerini ve ortaklaşmalarını sınıf ve cinsiyet kategorilerinin ötesine geçerek ele aldığım da, tüketim biçimi, din, mezhep, kültürel sermaye, yaş, kuşak, meslek, medeni durum, çocuk sayısı, zevkler ve yaşam

9 J.W. Scott, "Toward a Feminist History", *Gender and the Politics of History*, Columbia University Press, 1989.

10 K. Davis, "Intersectionality as Buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful", *Feminist Theory*, cilt 9, sayı 1, 2008, s. 67-85.

11 P.H. Collins, *Black Feminist Thought: Knowledge, consciousness and the politics of empowerment*, Routledge, New York, 2000.

tarzı gibi pek çok kategorinin iç içe geçtiğini, birbiriyle çekişip çarpıştığını gördüm.

Buraya kadar açıkladığım bakış açısı ve yöntemsel duruş çerçevesinde evli ve bekâr, 27 ila 50 yaş aralığında, bir çocukludan üç çocukluya, ilkokul mezunundan doktora yapmış olanına kadar farklı eğitim derecelerine sahip, farklı sınıf ve yaşlardan 32 kadınla görüşmeler yaptım. Görüşmelerde temel olarak, kadınların annelik deneyimlerini nasıl kurduklarını anlamaya yönelik sorular sordum. Bu çalışmanın elbette tüm kadınların annelik kavramıyla ilişkilennemelerini temsil etme iddiasında olamayacağının altını çizmek isterim. Sadece tikel deneyimler içindeki gerçekliğe ulaşmayı ve oradaki anlamları sorgulamayı amaçladım.

Bu doğrultuda, yaptığım görüşmeleri bilimsel kuramlar yardımıyla ve feminist bir mercekten ele alarak annelik anlatılarını aktarmaya ve çözümleme çalıştım. Annelik konusunun sadece bugün değil, tarihin her döneminde önemli ve özellikle de ideoloji yüklü bir mesele olarak ortaya çıktığını ortaya koyacak şekilde, ilk bölümü annelik ideolojisinin tarihsel seyrine ayırdım. Burada tarihöncesi dönemden modern dönemlere kadar annenin kabul edilen toplumsal ve kültürel konumunu ortaya koymaya, ardından çeşitli annelik deneyimlerine odaklanarak bu sürecin toplumsal, siyasal ve duygusal ekonomisini incelemeye çalıştım.